SOMMER, Samuel, asunduste ja Setumaa tegelane, sünd. 23. VII 1872 Torma klk. Torma v. Kolli talu rentniku pojana, oli peale Eesti Aleksandri linnakooli lõpetamist (1893) õpetajaks Lohusuus ja Saadjärvel Tartumaal, astus siis H. Treffner'i gümnaasiumi Tartus, õiendas a. 1903 eksternina Peterburis küpsuseksami ja õppis aa. 1903—11 õigusteadust Peterburi ülikoolis. Juba varemini oli ta osa võtnud seltskondlikust tegevusest; tema algatusel korraldati a. 1894 Torma Tõikvere laulupidu ja asutati a. 1899 Torma Põllumeeste Selts. Peterburis viibides hakkas ta huvi tundma väljarändamise küsimuse ja eesti asunduste vastu ja käis a. 1909 Peterburi ja Pihkva kuberm. eesti asundusi vaatamas, kogudes materjali nende ajaloo ja olude kohta, võttis osa a. 1911 Samara eesti asunduse 50-a. juubeli pühitsemisest ja külastas selle järel Volga-äärseid ja hiljemini Jaroslavi ja Novgorodi kuberm. eesti asundusi, asutades seal haridusliku ja tulundusliku iseloomuga seltse. A. 1910 korraldas ta Peterburis I asunikkude kongressi ja a. 1912 Novgorodis I asunikkude laulupeo, tegi a. 1913 kihutustööd Oudova semstvo valimistel eestlasist kandidaatide kasuks, kutsuti a. 1914 Kaukaasiasse Suhumi asunduste juubelile kõnet pidama ja tutvus sel puhul kõigi sealsete asundustega, kogudes nende kirjeldamiseks materjale, mis aga ilmasõja ajal hävisid. Viibinud olude sunnil kuni 1917. a.-ni Livoonia eesti asunduses Kaukaasias, kutsus ta Vene märtsirevolutsiooni järel a. 1917 kokku Krimmi ja Kaukaasia asunduste kongressi, millel kindlaks määrati asunduste haridusliku arengu sihtjooned. Aa. 1918—21 toimis S. lektorina suuremais asundusis korraldatud kursustel, pidades umbes 1000 loengut eesti ajaloost, kirjandusloost ja õigusteadusest, ja asus a. 1921 Eestisse, kus oli ametis esiti siseministri eriliste käskude täitja ametnikuna, hiljemini ministeeriumi nõunikuna; praegu (1928) on ta Piirimaade Seltsi teenistuses. — S.-i ja V. Ernitsa (vt.) juhatusel on Petserimaal ja Narvatagustes valdades ligi 60 000 isikule perekonnanimed pandud ja Petserimaal valdade reform rahvuslikul alusel teostatud: endise 4 valla asemel loodi 11, neist 3 täiesti eesti valda ja 2 eesti enamusega, 3 vene ja 3 vene enamusega valda. Ka asutas S. Petserimaal pühapäevakoole, millede arv tõusis 54-ni, kuid mis suleti a. 1926. A. 1921 korraldas S. ühes V. Ernitsaga ja J. Kangeriga I setu kongressi, a. 1921 peeti S.-i algatusel esimene setu rahvalaulikute pidu ja suvel 1924 I setu laulupidu.

Isikl. j. m. saadud andmed. *M. J. E.*

SONNTAG, Karl Gottlob, kiriku- ja haridustegelane, vaimulik kirjanik, sünd. 22. VIII 1765 ukj. Radebergis Dresdeni lähedal vabrikandi pojana, õppis aa. 1784—88 Leipzigi ülikoolis usuteadust ja omandas seal a. 1786 *dr. phil.* astme, oli siis aa. 1788—92 Riia toomkooli rektoriks, määrati järgm. a. keiserliku lütseumi rektoriks ja Jakobi kiriku diakoniks, sai 1791. a. sealsamas ülemõpetajaks ja 1799. a. Liivimaa ülemkonsistooriumi assessoriks. Tartu ülikooli avamisel valiti S. kirikuajaloo professoriks ja kinnitati selleks a. 1803; saanud s. a. esialgu Liivimaa kindralsuperintendendi abiks ja varssi kindralsuperintendendiks ning ülemkonsistooriumi esimeheks, loobus S. professori kohalt enne ametisse astumist; 1805. a. annetas Tartu ülikool S.-ile *dr. theol. h. c.* astme. — Pikema aja (1803—27) kestel oli S. silmapaistvamaid ning mõjuvamaid kirikujuhte Liivimaal, avaldades suurt teovõimsust, selget pilku asjadele ja oludele ning julgust ja õigusearmastust. Olles ratsionalistliku mõtteviisi esindaja, ei langenud ta siiski n. n. vulgaar-ratsionalismi labasustesse, vaid suutis ühendada teravat mõistuse tegevust sisurikkusega ja sügavusega. Oma kutsetööga ühenduses töötas S. kaasa Vene riigi ev.-luteriusu kiriku uue jumalateenistuse-korra koostamisel Peterburis ja oli a. 1805 kinnitatud, ratsionalismi vaimus koostatud üldise liturgilise korra peamiseks autoriks; samuti võttis ta osa protestantliku kirikuseaduse kokkuseadmise eeltöödest. Tema korraldustest Liivimaa kiriklikkude olude kohta on eriti mainitav tema koostatud ja Liivimaa ülemkonsistooriumi poolt 1809. a. kinnitatud kandideerimise ja ordineerimise korraldus, mis m. s. sisaldab eriliselt kindlaid nõudmisi rahva keele oskamise kohta ja nende teostamise juhtnööre kirikuõpetaja kohale kandideerimise puhul. Võib öelda, et kui neid nõudmisi oleks alati silmas peetud, oleks rahva keele moonutamine kantslitelt ammu täiesti kadunud. Juba Jakobi kiriku õpetajana rõhutas S. oma maapäeva-jutlustes talurahva hariduse tõstmise vajadust. Kindralsuperintendendiks saanud, püüdis aga S. maakoolide olukorra üle mitmekordsete ankeetide kaudu selgusele jõuda ja selleks energiliselt mõjuda, et rahva lugemise ja katekismuse oskuse eest tõsiselt hoolitsetaks, rahvakoolidele kirikuõpetajate või seminaride abil õpetajaid ette valmistama hakataks ja tarvilikke kooliraamatuid soetataks. Kuid kaugemaleminevaid kavatsusi uuenduste kohta sel alal S.-il ei olnud. Tema soovid ei ulatunud mitte üle 1819. a. talurahva seaduse kooliparagrahvide (516 ja 517), maha arvatud koolide valitsemise küsimuses, kus S. taotles maakoolide täielist alistamist ülemkonsistooriumile ja mille pärast tema ka rüütelkonna vastu niihästi enne kui pärast mainitud paragrahvide ilmumist võitles kindralkuberner Paulucci' (vt.)